

DOI 10.31392/NPU-nc.series 19.2020.39.18

УДК: 376.011.3-051

А.Г. Шевцов

dr_shevtsov@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7307-7768>

Н.В. Никоненко

nataliianykonenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0277-9113>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У США ТА В УКРАЇНІ

Дослідження вітчизняної системи підготовки вчителів спеціальної освіти у порівнянні з аналогічним досвідом у США передбачає компаративний аналіз переліку спеціалізацій та стандартів цієї галузі. У результаті аналізу зроблено висновки про існування певної контраверсійності у розумінні її предметного поля у різних країнах, а також про необхідність запровадження відповідних змін у систему підготовки вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання в Україні, зокрема, введення державного замовлення на підготовку педагогів за уніфікованою спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», розробку розгалуженішої системи спеціалізацій: підготовки фахівців з навчання осіб із емоційними розладами, дітей з розладами аутистичного спектру, множинними розладами, обдарованих учнів, викладання в інклюзивному освітньому середовищі тощо.

Ключові слова: підготовка вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання в Україні, підготовка спеціальних вчителів в США, спеціалізації освітніх програм, компаративістика.

Постановка проблеми. Проблема кадрового забезпечення системи спеціальної освіти України потребує вирішення незважаючи на те, що підготовкою педагогічних працівників для роботи із дітьми з особливими освітніми потребами (надалі – ООП) займаються у тридцяти закладах вищої освіти України із потенційною можливістю випускати понад дві тисячі фахівців із ступенем бакалавра та магістра щорічно. Переважна більшість таких випускників донині отримувала універсальну спеціалізацію 016 «Спеціальна освіта». Однак нещодавно Міністерство освіти і науки України (2019) ухвалило наказ № 1202, яким запроваджено перелік спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра за зазначеною вище спеціальністю, за якими з 2020 року здійснюється формування і розміщення державного замовлення. Нововведення спричинило зміни, оцінити результативність яких можливо з часом або шляхом порівняння із досвідом інших країн. Вважаємо доцільним порівняти досвід організації підготовки вчителів спеціальної освіти у США та в Україні, зокрема перелік їх спеціалізацій та освітніх програм, забезпечуючи наслідування ефективних кроків однієї з провідних освітніх систем світу та оминаючи можливі проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідження особливостей організації освіти за кордоном не нові у вітчизняній науці. Так, вагомий внесок у розробку питань порівняльної педагогічної освіти внесли відомі вітчизняні вчені (Н. Авшенюк, В. Базуріна, О. Волошина, І. Задорожна, Л. Зязюн, Ю. Кіщенко, Т. Кошманова, Т. Кучай, Н. Лавриченко, М. Лещенко, О. Локшина, О. Матвієнко, Н. Муқан, Л. Нос, Н. Носоєць, О. Огієнко, Н. Погребняк, Л. Поліщук, Л. Пуховська, С. Сисоєва, А. Соколова, С. Шандрюк та ін.). Науковці розглядали питання становлення спеціальної освіти за кордоном (Д. Аксаміт, Н. Гаврилова, А. Колупаєва, Ю. Мельник, О. Моргачова, Н. Назарова, Т. Фуряєва, В. Шевченко, К. D. Ballard, D. F. Bateman) та в окремих країнах, зокрема у США (К. Глушенко, О. Adams, F. Ainscow, M. M. Alter, L. Battaglini, D. J. Gallagher, D. P. Hallahan, W. L. Heward, R. Jackson, J. M. Kauffman, M. S. Lilly, P. C. Pullen та ін.), особливості запровадження інклюзивного навчання в американських закладах освіти (Т. Бондар, М. Захарчук, D. L. MacMillan, B. Norwich, D. J. Reschly та ін.). Вирішення зазначених вище питань стане можливим лише тоді, коли ефективно працює механізм підготовки педагогічних кадрів для роботи із учнями із

особливими освітніми потребами (надалі – ООП), який також став предметом наукових досліджень ряду науковців (Б. Косевська, О. Мартинчук, Е. Bettini; М. Ainscow, В. Billingsley; І. Bowman, М.Т. Brownell, Е.Р. Colon, S.M. Cooley-Nicholas, Sh. Jackson, J. Kuehn, В. Lignugaris/Kraft, R. P. Mackie, E.D. McCray, R. Osgood, D. D. Ross, J.P.T. Sindelar, W.J.E. Wallin, С. Walraven, L. Ware, T.O. Williams та ін.).

Недостатня кількість вітчизняних компаративних досліджень з питань підготовки вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання у світовій практиці спричиняє інформаційний вакуум, що потенційно гальмує сучасні реформи у галузі спеціальної освіти. Отже, **метою нашої статті** є вивчення особливостей спеціалізацій підготовки вчителів спеціальної освіти у США та в Україні та формулюванні пропозицій щодо її оновлення.

Виклад матеріалу дослідження. Перед початком аналізу системи організації підготовки вчителів спеціальної освіти, необхідно зазначити одну характерну для США рису. В американському фаховому педагогічному середовищі традиційно вважається, що вчителі осіб із ООП спочатку повинні отримати педагогічну освіту для навчання дітей із типовим розвитком та мати певний досвід роботи за фахом і лише згодом можуть здобути освіту вчителя спеціальної освіти за однією із спеціалізацій. Такий підхід відслідковується з 1929 р. відповідно до рішення конференції у Білому Домі, яким було рекомендовано, що вчителям спеціальної освіти слід спочатку завершити педагогічні курси вчителя дітей із типовим розвитком, бажано вчителя початкової освіти, і також відпрацювати за фахом щонайменше два роки (Wallin, 1938). Хоча ця рекомендація була ухвалена майже століття тому, у часи, коли більшість вчителів проходили дворічний курс підготовки у «нормальних школах» (пізніше їх називали вчительські коледжі), традиція міцно вкоренилася в американському суспільстві. Її підтвердження ми бачимо зокрема у такому факті: кількість бакалаврів, що завершують спеціальність «Початкова освіта» майже втричі більша кількості бакалаврів спеціальної освіти, але кількість магістрів на спеціальності «спеціальна освіта» значно перевищує кількість бакалаврів цієї ж спеціальності. Наприклад, Державний університет міста Беміджі, штат Міннесота, (*Bemidji State University, Minnesota*) у 2018/19 н.р. видав 80 дипломів бакалаврів за спеціальністю «Початкова освіта (*Elementary Education and Teaching*)» та 20 дипломів магістрів за узагальноною спеціальністю «Спеціальна освіта, загальна (*Special Education and Teaching, General*)», за якою здійснюється підготовка лише на магістерському рівні (National Center for Educational Statistics. College navigator, 2020). Відповідно до результатів аналізу офіційних даних (National Center for Educational Statistics. College navigator, 2020) у 69 закладах вищої освіти економічного району Нова Англія у 2018/19 н.р. серед 1427 випускників узагальноної спеціальності «Спеціальна освіта» отримали дипломи бакалаврів 244 здобувача, а дипломи магістра – 1065 здобувачів.

Оскільки вчителі спеціальної освіти повинні розбиратися в особливостях організації освітнього процесу учнів із психофізичними порушеннями, для визначення спеціалізацій освітніх програм підготовки вчителів спеціальної освіти у США було запроваджено категоріальний підхід, який спирався на особливості навчання учнів залежно від типів таких порушень. Тож спеціалізації згаданих програм чинних у США розроблені на основі категоріального підходу відповідно до типів порушень психофізичного розвитку учнів спеціальної освіти та інклюзивного навчання, визначених у щорічних звітах «Умови освіти» Національного центру статистики освіти США (National Center for Educational Statistics: The Condition of Education, 2020). Так, серед 7 мільйонів учнів спеціальної освіти 34% складають учні з обмеженими навчальними можливостями, 20% – учні з мовленнєвими порушеннями, 14% – із соматичними та іншими захворюваннями (туберкульоз, астма, епілепсія, лейкемія, діабет тощо), 9% – із розладами аутистичного спектру, 6% – із затримкою розвитку, 6% – із інтелектуальними порушеннями, 5% – із емоційними розладами, 2% – із множинними розладами, 1% – із порушеннями слуху, 1% – із порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

Зазначені порушення лягли в основу запровадження спеціалізацій підготовки американських вчителів спеціальної освіти, визначених у таксонометричній схемі «Класифікатор навчальних програм» (National Center for Educational Statistics: Classification of Instructional Programs, 2020). Схеми розроблена Національним центром статистики освіти Департаменту освіти США у 1980 році та оновлена у 1990, 2000, 2010 та 2020 роках, тобто кожні десять років вона піддається ревізії відповідно до потреб суспільства та з урахуванням розвитку наукових знань. Важливим запровадженням версії 2020 року стала заміна терміну «розумова відсталість» на «інтелектуальні порушення» у назві відповідної

програми.

Пропонуємо порівняти перелік спеціалізацій підготовки вчителів спеціальної освіти в США та в Україні на основі даних класифікатора освітніх програм (National Center for Educational Statistics: Classification of Instructional Programs, 2020) та наказу «Про затвердження переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення» (Міністерство освіти і науки, 2019) (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння переліків спеціалізацій вчителів спеціальної освіти у США та в Україні

Перелік спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти	
Спеціалізації вчителя спеціальної освіти у США	Їхні відповідники в Україні
13.1001 – спеціальна освіта (загальна) (<i>Special Education and Teaching, General</i>)	–
13.1003 – навчання осіб із порушеннями слуху, включаючи глухоту (<i>Education/Teaching of Individuals with Hearing Impairments Including Deafness</i>)	016.04 – сурдопедагогіка
13.1004 – навчання обдарованих та талановитих (<i>Education/Teaching of the Gifted and Talented</i>)	–
13.1005 – навчання осіб із емоційними розладами (<i>Education/Teaching of Individuals with Emotional Disturbances</i>)	016.02 – олігофренопедагогіка
13.1006 – навчання осіб із інтелектуальними порушеннями (<i>Education/Teaching of Individuals with Intellectual Disabilities</i>)	
13.1013 – навчання осіб із розладами аутистичного спектру (<i>Education/Teaching of Individuals with Autism</i>)	
13.1014 – навчання осіб із затримкою розвитку (<i>Education/Teaching of Individuals Who are Developmentally Delayed</i>)	
13.1007 – навчання осіб із множинними розладами (<i>Education/Teaching of Individuals with Multiple Disabilities</i>)	–
13.1008 – навчання осіб із порушеннями функцій опорно-рухового апарату та іншими фізичними розладами (<i>Education/Teaching of Individuals with Orthopedic and Other Physical Health Impairments</i>)	016.03 – ортопедагогіка
13.1009 – навчання осіб із порушеннями зору, включаючи сліпоту (<i>Education/Teaching of Individuals with Vision Impairments Including Blindness</i>)	016.05 – тифлопедагогіка
13.1011 – навчання осіб із обмеженими навчальними можливостями (<i>Education/Teaching of Individuals with Specific Learning Disabilities</i>)	–
13.1012 – навчання осіб із мовленнєвими порушеннями (<i>Education/Teaching of Individuals with Speech or Language Impairments</i>)	016.01 – логопедія
13.1015 – навчання осіб за спеціальними програмами раннього втручання (<i>Education/Teaching of Individuals in Early Childhood Special Education Programs</i>)	–
13.1016 – навчання осіб із травматичними ушкодженнями мозку (<i>Education/Teaching of Individuals with Traumatic Brain Injuries</i>)	–
13.1017 – освіта учнів початкової школи за спеціальними навчальними програмами (<i>Education/Teaching of Individuals in Elementary Special Education Programs</i>)	–
13.1018 – освіта учнів базової середньої школи за спеціальними навчальними програмами (<i>Education/Teaching of Individuals in Junior High/Middle School Special Education Programs</i>)	–
13.1019 – освіта учнів середньої школи за спеціальними навчальними	–

програмами (<i>Education/Teaching of Individuals in Secondary Special Education Programs</i>)	
13.1099 – спеціальна освіта та навчання (інші категорії) (<i>Special Education and Teaching, Other</i>)	–

Порівняльний аналіз програм підготовки дозволяє зробити висновок про певні розбіжності у розумінні предметного поля діяльності спеціальних вчителів у США та в Україні, які виявляються у питаннях, обговорення яких пропонуємо нижче.

По-перше, у відповідній нормативно-правовій базі України відсутня універсальна спеціалізація (узагальнена освітня програма) спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Узагальнена американська освітня програма створена з метою розробки та надання навчальних та інших освітніх послуг дітям або дорослим із обмеженнями життєдіяльності і дозволяє підготувати охочих до роботи вчителями спеціальної освіти та інклюзивного навчання в умовах співпраці чи командної роботи. Підготовка майбутніх вчителів спеціальної освіти передбачає вивчення особливостей розвитку осіб із ООП, укладання індивідуальних програм розвитку, специфіки навчання і виховання учнів спеціальної освіти, консультування з питань спеціальної освіти, застосування законодавчих норм та політичних рішень із питань спеціальної освіти на практиці (National Center for Educational Statistics: Classification of Instructional Programs, 2020). Оскільки у функціональні обов'язки вчителів інклюзивних класів (шкіл) входить саме така діяльність, це віддзеркалюється як на ринку педагогічної праці, так і на реальних кар'єрних шляхах та силабусах підготовки спеціальних вчителів у переважній більшості закладів вищої освіти США та донедавна України.

Відповідно до статистики Департаменту освіти США (National Center for Educational Statistics: The Condition of Education, 2020), 31% вчителів спеціальної освіти працюють із класами, у яких навчаються учні із 4-6 видами порушень, 46% вчителів взаємодіють із учнями із 2-3 видами порушень, менше 25% у своїй педагогічній роботі постійно працюють із учнями із одним видом порушень. Оскільки більшість вчителів спеціальної освіти для плідного педагогічного корекційного впливу має розуміти особливості психофізіологічного розвитку учнів із різними видами порушень, освітні програми підготовки американських вчителів спеціальної освіти у 1980-х роках почали трансформувати від навчання вузькоспеціалізованої роботи з особами із певними обмеженнями життєдіяльності до підготовки «універсального» вчителя спеціальної освіти (Cooley-Nicholas, 2004). У цьому випадку різні типи порушень розглядалися у підготовці, і випускнику дозволялося працювати із усіма категоріями дітей із особливими освітніми потребами. Відповідно до американського Закону «Про освіту осіб із обмеженнями життєдіяльності» (*“Individuals with Disabilities Education Act”, 2004*) ключовим критерієм для об'єднання стандартів підготовки вчителів спеціальної освіти виступає рівень поширеності порушень здоров'я дитини, тобто кількість дітей із певним порушенням здоров'я у суспільстві. До високого рівня поширеності (*High-Incidence Disabilities*) частіше відносять мовленнєві порушення, інтелектуальні порушення (легкого та помірного ступенів), емоційні розлади, поведінкові розлади та обмежені навчальні можливості. До низького рівня поширеності (*Low-Incidence Disabilities*) відносять сенсорні порушення (порушення зору та слуху), значні порушення неврологічного розвитку, порушення функцій опорно-рухового апарату та інтелектуальні порушення (важкого та глибокого ступенів), а також важкі комплексні порушення, які з медичної точки зору розглядаються як органічні, і тому потребують раннього втручання, а зі статистичного боку зустрічаються у щонайбільше 1-2% дітей шкільного віку.

Таке об'єднання вузьких спеціалізацій в широку сприяло забезпеченню потреб ринку праці у фахівцях, які отримали підготовку для планування корекційної роботи, викладання та формування навичок суспільної поведінки в учнів із ООП. Водночас це мотивувало майбутніх вчителів, які могли легше працевлаштуватися без зазначення додаткових спеціалізацій у дипломах. За влучним спостереженням Ш. Джексон (Jackson, 2008), для багатьох шкіл зручно взяти на роботу вчителя спеціальної освіти із широкою кваліфікацією, який зміг би працювати із учнями із різними типами психофізичних порушень.

Проте у дослідженнях американських вчених постійно наголошується, що тотальне слідування вимогам ринку праці спричиняє зниження ефективності підготовки фахівців до педагогічної роботи в умовах спеціальної освіти. Зокрема С.М. Кулі-Ніколас (Cooley-Nicholas, 2004) стверджує, що

«універсальні» вчителі спеціальної освіти ймовірно зможуть ефективніше працювати із учнями із емоційними та поведінковими розладами та обмеженими навчальними можливостями в умовах інклюзивного навчання, але вони недостатньо обізнані із особливостями роботи із учнями з тяжкими психофізичними порушеннями.

Кожен американський заклад вищої освіти, що здійснює підготовку вчителів спеціальної освіти, самостійно обирає спеціалізації, за якими здійснює підготовку. Варто зазначити, що відповідно до даних Департаменту освіти США (National Center for Educational Statistics: College navigator, 2020) узагальнену спеціалізацію (*Special Education and Teaching, General*) запровадили у більшості із 1147 американських університетів та коледжів, програми підготовки яких ми проаналізували: Університет Андерсон, Південна Кароліна (*Anderson University, South Carolina*), Університет штату Арізона, м. Темпе, Арізона (*Arizona State University-Tempe, Arizona*), Університет штату Арканзас, м. Джонесборо, Арканзас (*Arkansas State University, Arkansas*), Університет Брендман, м. Ірвін, Каліфорнія (*Brandman University, Irvine, California*), Каліфорнійський університет, Пенсильванія (*California University of Pennsylvania, Pennsylvania*), Портлендський державний університет, Орегон (*Portland State University, Oregon*), Університет Західної Флориди (*The University of West Florida, Florida*) та багато інших.

В Україні підготовка педагогічних кадрів за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» здійснюється у 30 закладах вищої освіти, що пропонують вибір із десятків різновидів назв освітніх програм цієї спеціальності. Підготовка за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» без зазначення спеціалізації донедавна здійснювалася у більшості українських закладів вищої освіти. Після ухвалення Міністерством освіти і науки України (2019) переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення, для отримання відповідного фінансування від держави цим закладам доводиться відійти від власних програмних напрацювань і світової практики та обирати спеціалізації відповідно до зазначених у наказі МОН України. Необхідно зазначити, що донедавна підготовка за всіма п'ятьма спеціалізаціями, визначеними наказом МОН України, здійснюється лише в одному українському закладі вищої освіти – *Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова*.

У той самий час чимало університетів здійснюють підготовку за окремими освітніми програмами, що відповідають затвердженому переліку спеціалізацій, наприклад: за спеціалізацією 016.01 «Логопедія» (*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київський університет ім. Б. Грінченка, Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського та ін.*) або 016.02 «Олігофренопедагогіка» (*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка та ін.*).

Зазначений вище державний перелік спеціалізацій суттєво обмежує існуючу практику та предметне поле діяльності вчителів, відповідно до якої здійснюється підготовка фахівців за іншими різновидами освітніх програм, наприклад:

– Логопедія та спеціальна психологія (*Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка*).

– Олігофренопедагогіка та логопедія. Здоров'я людини (*Ужгородський національний університет, Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка*).

– Корекційна та інклюзивна освіта (*Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди*).

По-друге, **різні підходи до питання підготовки вчителів, робота яких полягає у навчанні учнів із інтелектуальними та поведінковими порушеннями в Україні та США.** В Україні дрібна спеціалізація підготовки вчителів спеціальної освіти для роботи з учнями із інтелектуальними, поведінковими та емоційними порушеннями різного типу не практикується, натомість у США існує доволі деталізована класифікація таких вчителів. Програма підготовки вчителів кожної окремої спеціалізації передбачає вивчення особливостей розвитку осіб із певним порушенням, укладання індивідуальних програм розвитку, навчання та виховання учнів із зазначеним порушенням, консультування та застосовування законодавчих норм та політичних рішень із питань спеціальної освіти

на практиці. Підготовка українських спеціальних вчителів до роботи із особами із інтелектуальними, поведінковими та емоційними розладами може містити інформацію про нозологічні особливості розвитку осіб із зазначеними порушеннями та специфіку організації освітньої діяльності з особами з кожним зазначеним порушенням (інтелектуальні порушення, множинні порушення, розлади аутистичного спектру, затримка психофізичного розвитку, синдром дефіциту уваги з гіперактивністю).

Для прикладу назвемо декілька закладів вищої освіти США, у яких відкриті такі програми:

– **навчання осіб із емоційними розладами:** Університет Аугсбург, Міннесота (*Augsburg University, Minnesota*), Університет Колумбія м. Нью Йорк, Нью Йорк (*Columbia University in the City of New York, New York*), Університет Конкордія, м. Сент Пол, Міннесота (*Concordia University-Saint Paul, Saint Paul, Minnesota*), Університет Фурмана, Південна Кароліна (*Furman University, South Carolina*), Центральний університет штату Мічіган, Мічіган (*Central Michigan University, Michigan*) та ін.;

– **навчання осіб із інтелектуальними порушеннями:** Університет Келвіна, Мічіган (*Calvin University, Michigan*), Центральний Університет Колумбія м. Нью Йорк, Нью Йорк (*Columbia University in the City of New York, New York*), Університет Фурмана, Південна Кароліна (*Furman University, South Carolina*), Центральний університет штату Мічіган, Мічіган (*Central Michigan University, Michigan*) та ін.;

– **навчання осіб із множинними розладами:** Державний університет Болл, Індіана (*Ball State University, Indiana*), Державний університет Каліфорнії у м. Лонг Біч, Каліфорнія (*California State University-Long Beach, Long Beach, California*), Державний університет м. Норфолк, Вірджинія (*Norfolk State University, Norfolk, Virginia*), Університет Адвент Хелс у м. Орlando, Флоріда (*Advent Health University, Orlando, Florida*), Університет міста Ашленд, Охайо (*Ashland University, Ohio*), Університет Бредлі, Іллінойз (*Bradley University, Illinois*) та ін.;

– **навчання осіб із розладами аутистичного спектру:** Державний університет Болл, Індіана (*Ball State University, Indiana*), Державний університет міста Боулінг Грін, Охайо (*Bowling Green State University, Ohio*), Коледж Кембридж, Массачусетс (*Cambridge College, Massachusetts*), Міжнародний університет Алліант у Сан Дієго, Каліфорнія (*Alliant International University-San Diego, San Diego, California*), Університет Конкордія, м. Сент Пол, Міннесота (*Concordia University-Saint Paul, Saint Paul, Minnesota*) та ін.;

– **навчання осіб із затримкою розвитку:** Американський міжнародний коледж, м. Спрінгфілд, Массачусетс (*American International College, Springfield, Massachusetts*), Державний університет Аппалачі (Південна Кароліна), Державний університет міста Сан Дієго, Каліфорнія (*San Diego State University, California*), Північний університет штату Арізона, Арізона (*Northern Arizona University, Arizona*), Університет штату Кентукі (*University of Kentucky, Kentucky*), Університет Уїтворт, Вашингтон (*Whitworth University, Spokane, Washington*) та ін.

По-третє, у США та в Україні існує концептуальна відмінність у трактуванні галузі підготовки та функціональних можливостей фахівців, що працюють із особами із мовленнєвими порушеннями.

У США спеціальність **логопед** (логопедичний патолог (*Speech-Language Pathologist/Speech-Language Therapist*) – код спеціалізації 51.0203 (*National Center for Educational Statistics: Classification of Instructional Programs, 2020*) відноситься до галузі здоров'язберігаючих / медичних наук, тому в цій країні вчителі спеціальної освіти не мають права здійснювати жодних логопедичних процедур для учнів спеціальної освіти. У той самий час, логопедичний патолог/терапевт у США повинен уміти визначити рівень мовленнєвої компетентності дітей та/або дорослих, здатності зрозуміти мовлення та пов'язаних із ними фізіологічних та пізнавальних можливостей та розробляти комплекс лікувальних та реабілітаційних заходів у тісній співпраці з лікарями та педагогами. Програма з логопедичної патології/терапії в американських закладах вищої освіти передбачає вивчення анатомії та фізіології мовлення та слуху, біомеханіку ковтання та голосової артикуляції, порушення комунікації, психологію слухової функції та когнітивної комунікації, методики оцінки мовлення та діагностики, реабілітаційні та лікувальні терапії (до речі, так само і в програмі підготовки логопедів в українській педагогічній системі).

Відповідний фахівець в Україні відноситься до галузі педагогічних професій із подібним переліком функціональних обов'язків. Випускники спеціальності 016 «Спеціальна освіта» спеціалізації «Логопедія» українських закладів вищої освіти по закінченні навчання на другому (магістерському) рівні отримують кваліфікацію «вчитель-логопед», а по закінченні навчання на першому (бакалаврському)

рівні – «асистент вчителя-логопеда».

За американською класифікацією спеціалізація 51.0816 «Асистент логопедичного патолога» відноситься до здоров'язберігаючих наук, проте функції такого фахівця подібні до асистента вчителя-логопеда.

Водночас необхідно зазначити, що в американській класифікації є педагогічна спеціалізація 13.1012 «Освіта/навчання осіб із мовленнєвими порушеннями». Проте програма підготовки таких фахівців зосереджена на вивченні, розробці та наданні освітніх послуг для дітей або дорослих із мовленнєвими порушеннями, які негативно впливають на показники їхньої навчальної діяльності, і передбачає дисципліни із визначення особливостей розвитку учнів із мовленнєвими порушеннями, укладання індивідуальних програм розвитку, навчання та виховання учнів із мовленнєвими порушеннями, консультування та застосовування законодавчих норм та політичних рішень із питань спеціальної освіти на практиці. Тобто американська програма підготовки педагогів, на відміну від української, не передбачає корекції (терапії) мовленнєвих порушень, так само, як у програмах підготовки вчителів для роботи із особами із іншими обмеженнями життєдіяльності: порушеннями слуху та зору, порушеннями функцій опорно-рухового апарату, розладами аутистичного спектру тощо.

По-четверте, **відсутність спеціалізацій «навчання талановитих та обдарованих учнів» в українському переліку засвідчує недостатню увагу до надання якісних освітніх послуг для дітей та дорослих, що демонструють винятковий інтелектуальний, психомоторний або мистецький талант або потенціал, мають винятковий талант зрілості чи соціального лідерства, і сприяння спеціальній підготовці охочих до навчання таких учнів.** Американська програма підготовки передбачає вивчення дисципліни із визначення особливостей обдарованих та талановитих учнів, укладання індивідуальних програм розвитку, навчання та виховання обдарованих та талановитих учнів, консультування та застосовування відповідних законодавчих норм та політичних рішень на практиці. В Україні відповідних спеціалізацій немає, що є суттєвим недоліком системи підготовки педагогічних працівників.

По-п'яте, спеціалізація «навчання учнів із обмеженими навчальними можливостями» в українському переліку відсутня, хоча контингент дітей в Україні із зазначеними відхиленнями від норми існує. Варто зазначити, що зміст поняття «обмежені навчальні можливості» (*specific learning disabilities*) в обох країнах дещо різниться. Під обмеженими навчальними можливостями у США розуміють передусім невідповідність між реальним рівнем навчальних досягнень здобувача освіти та його передбачуваними можливостями або IQ. Відповідно до визначення, поданого у Законі «**Про освіту осіб із обмеженнями життєдіяльності**» (*“Individuals with Disabilities Education Act”, 2004*), термін «обмежені навчальні можливості» позначає порушення одного чи більше базових психологічних процесів, що беруть участь у розумінні та використанні усної чи писемної мови і розлади яких можуть виражатися у недосконалому можливостях слухати, читати, думати, говорити, писати, називати слова по буквах або робити математичні розрахунки. У зазначеному Законі визначені порушення, що відносяться до «обмежених навчальних можливостей»: порушення сприйняття, мозкові травми, мінімальна мозкова дисфункція, дислексія. Водночас наголошується, що означуване поняття не може застосовуватися до осіб із навчальними проблемами, причина яких є наслідком зорових, слухових, фізичних, інтелектуальних порушень, емоційних розладів або несприятливих освітніх, культурних або економічних умов.

В американській класифікації мова передусім іде не про інтелектуальні порушення чи затримку розвитку, а про певні особливості психофізичного розвитку: порушення аудіального сприйняття, дискалькулія, дисграфія, дислексія, порушення сприйняття мовлення, невідповідність розвитку вербальних та невербальних (моторних, зорово-просторових, соціальних) навичок, невідповідність розвитку зорових та моторних навичок, а також супутні порушення: синдром гіперактивності, диспраксія, порушення розвитку організаційних функцій (планування, організація, розробка стратегії, увага до деталей, керування часом та простором), розлади пам'яті, що певним чином перешкоджають повноцінному навчанню дитини.

Програма підготовки фахівців для роботи із особами із обмеженими навчальними можливостями передбачає вивчення особливостей розвитку цієї категорії учнів, укладання індивідуальних програм розвитку, їхнього навчання та виховання, консультування та застосовування законодавчих норм та політичних рішень із питань спеціальної освіти на практиці. Відповідно до даних

Національного центру із освітньої статистики США (National Center for Educational Statistics. College navigator, 2020) підготовка вчителів спеціальної освіти для осіб із обмеженими навчальними можливостями здійснюється зокрема у таких закладах: Американський університет, м. Вашингтон, округ Колумбія (*American University, Washington, District of Columbia*), Університет штату Аппалачі, Північна Кароліна (*Appalachian State University, North Carolina*), Південно-східний університет м. Лейкленд, Флорида (*Southeastern University, Lakeland, Florida*), Північно-західний університет штату Оклахома (*Northwestern Oklahoma State University, Oklahoma*), Університет Східної Кароліни, Північна Кароліна (*East Carolina University, North Carolina*), Університет штату Джорджія, м. Афіни, Джорджія (*University of Georgia, Athens, Georgia*), Університет Південного Міссісіппі, Міссісіппі (*University of Southern Mississippi, Mississippi*), Університет Хоулі Неймз, м. Оукленд, Каліфорнія (*Holy Names University, Oakland, California*) та ін.

По-шосте, наразі в українській нормативній базі у площині системи підготовки вчителів спеціальної освіти (Кабінет Міністрів України, 2015) **формально відсутня градація за етапом навчання осіб із ООП** (навчання дітей за програмами раннього втручання, молодшого дошкільного віку, учнів початкової/базової/старшої школи за спеціальними навчальними програмами тощо). Такі програми підготовки зосереджені на розробці та наданні навчальних та інших освітніх послуг для учнів із ООП або обмеженнями життєдіяльності певного віку/ етапу навчання. Зміст підготовки фахівців змінюється залежно від специфіки функціональних обов'язків вчителя на кожному з перерахованих етапів і передбачає вивчення дисциплін із діагностування у дітей обмежених навчальних можливостей, укладання індивідуальних програм розвитку, особливостей навчання та виховання учнів із особливими освітніми потребами на певному етапі навчання, розробки навчальних програм, навчальних стратегій, управління класом початкової/середньої спеціальної освіти, викладання предметів початкової/середньої освіти, принципів викладання предметів у середній школі, дослідження змісту, методів та модифікацій з предметів середньої освіти; шляхів отримання професійної освіти; та сприяння успішному переходу до інших закладів освіти на наступні етапи навчання, консультування з питань спеціальної освіти та застосовування законодавчих норм та політичних рішень із питань спеціальної освіти на практиці.

Назвемо деякі американські заклади вищої освіти, що здійснюють підготовку вчителів спеціальної освіти за зазначеними спеціалізаціями:

- **навчання дітей за програмами раннього втручання** Бруклінський та Міський коледжі Центрального університету м. Нью Йорка, Нью Йорк (*CUNY Brooklyn College, CUNY City College, New York*), Державний університет міста Боулінг Грін, Охайо (*Bowling Green State University, Ohio*), Університет штату Арканзас, Арканзас (*Arkansas State University, Arkansas*), Коледж Конкордія, м. Нью Йорк, Нью Йорк (*Concordia College-New York, New York*), Університет Ешленд, Охайо (*Ashland University, Ohio*), Університет Пенсильванія у місті Кларіон, Пенсильванія (*Clarion University of Pennsylvania, Pennsylvania*) та ін.;

- **освіта учнів початкової школи за спеціальними навчальними програмами:** Бруклінський та Міський коледжі Центрального університету міста Нью Йорка, Нью Йорк (*CUNY Brooklyn College, CUNY City College, New York*), Державний університет Болл, Індіана (*Ball State University, Indiana*), Університет Південної Каліфорнії, Каліфорнія (*University of Southern California, California*), Коледж міста Статен Айленд Центрального університету штату Нью Йорк, Нью Йорк (*CUNY College of Staten Island, New York*), Університет Буена Віста, Айова (*Buena Vista University, Iowa*), Університет Лі, Теннессі (*Lee University, Tennessee*), Міський університет Сіеттла, Вашингтон (*City University of Seattle, Washington*) та ін.;

- **освіта учнів базової середньої школи за спеціальними навчальними програмами:** Бруклінський, Міський, Хантер коледжі Центрального університету штату Нью Йорка, Нью Йорк (*CUNY Brooklyn College, CUNY City College, CUNY Hunter College, New York*) Коледж міста Статен Айленд Центрального університету штату Нью Йорк, Нью Йорк (*CUNY College of Staten Island, New York*), Університет Брайам Янг, Айдахо (*Brigham Young University-Idaho, Idaho*), Університет Конкордія, Небраска (*Concordia University, Nebraska*) та ін.;

- **освіта учнів середньої школи за спеціальними навчальними програмами:** Бруклінський коледж Центрального університету штату Нью Йорка, Нью Йорк (*CUNY Brooklyn College, New York*), Державний університет міста Боулінг Грін, Охайо (*Bowling Green State University, Ohio*), Державний

університет Центральний Коннектикут, Коннектикут (*Central Connecticut State University, Connecticut*), Університет Уїтвортс, Вашингтон (*Whitworth University, Washington*) та ін.

На наш погляд наведена характеристика буде неповною без зазначення ще двох програм підготовки фахівців, які безпосередньо задіяні в освітньому процесі спеціальної освіти, але формально відносяться до інших галузей підготовки (*National Center for Educational Statistics. Classification of Instructional Programs, 2020*):

-13.0402 «**Адміністрування спеціальної освіти**» (*Administration of Special Education*) Програма підготовки охочих навчитися планувати, контролювати та керувати програмами для учнів із ООП та їх батьків передбачає вивчення теорії та практики спеціальної освіти, розроблення спеціальної освітньої програми, принципи контролю та оцінювання учнів спеціальної освіти, норм національного та регіонального законодавства, основ керування індивідуальними програмами розвитку, ознайомлення із проблемами здобувачів освіти із різними типами порушень, особливостей укладання дисциплін, освітніх програм спеціальної освіти, основи управління персоналом, організації освіти батьків, комунікації та відносин із громадою, бюджетування, застосування професійних та етичних стандартів педагога спеціальної освіти.

- 13.1501 **Помічник вчителя** (*Teacher Assistant/Aide*). Програма підготовки охочих допомагати вчителю у щоденних навчальних заняттях, у навчанні та вихованні особливих груп учнів, наприклад учні спеціальної освіти, дорослі студенти та представники інших культур, які вивчають англійську мову. Включає інструктаж із загальних методів роботи із аудиторією, підтримання порядку, надання допомоги на заняттях та виконання відповідних завдань. Розрізняють помічника вчителя раннього навчання дітей, помічника вчителя початкової освіти, помічника вчителя спеціальної освіти, парапрофесійного педагога.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Відповідно до загального обсягу наданих ліцензій, заклади вищої освіти здійснюють підготовку близько восьми тисяч майбутніх вчителів спеціальної освіти за різними спеціалізаціями на першому бакалаврському та другому магістерському рівнях підготовки фахівців. Нововведенням в існуючу систему стало централізоване запровадження переліку із п'яти спеціалізацій підготовки вчителя спеціальної освіти в Україні, за якими здійснюється державне замовлення фахівців: 016.01 – логопедія, 016.02 – олігофренопедагогіка, 016.03 – ортопедагогіка, 016.04 – сурдопедагогіка, 016.05 – тифлопедагогіка, що позбавляє можливості абітурієнтів з 2020/2021 н.р. здобувати освіту за державний рахунок за уніфікованою спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» без зазначених спеціалізацій, хоча потреби на ринку праці в такій освітній програмі існують.

Проведений аналіз переліку спеціалізацій у США та в Україні переконує у необхідності впровадження спеціалізації (освітньої програми) загальної кваліфікації (без нозологічної диференціації) вчителя спеціальної освіти та інклюзивного навчання, оскільки переважна більшість таких учителів у США отримують дипломи про вищу освіту зі спеціальної освіти без відповідної деталізації.

З іншого боку, ознайомлення із системою підготовки спеціальних вчителів США та аналіз актуальної практичної діяльності вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання дозволяє нам зробити висновок про необхідність створення більш розгалуженої системи спеціалізацій фахівців зазначеної сфери, зокрема запровадити підготовку педагогів: до роботи із обдарованими та талановитими учнями; до викладання в умовах інклюзивного освітнього середовища у початковій, базовій та старшій школі за спеціальними програмами навчання; до використання програм раннього втручання; до навчання осіб із емоційними розладами, розладами аутистичного спектру, із затримкою розвитку, із множинними розладами тощо.

Список використаних джерел:

1. **Cooley-Nicholas, S.M.** (2004). Generic special education teacher preparation. *Emotional and Behavioural Difficulties*. New York, 9, 28-40.
2. **Individuals with Disability Education Act Amendments of 1997 [IDEA].** (1997). <https://www.congress.gov/105/plaws/publ17/PLAW-105publ17.pdf>.
3. **Jackson, Sh.** (2008). Supporting beginning special education teachers of students with low incidence disabilities in urban settings. PhD's thesis, Capella University, Minneapolis.
4. **National Center for Educational Statistics** (2020). *Classification of Instructional Programs (CIP)*. Washington DC: U.S. Department of Education. Retrieved from <https://nces.ed.gov/ipeds/cipcode/cipdetail.aspx?y=56&cipid=90449>.
5. **National Center for Educational Statistics** (2020). *College navigator*. Washington DC: U.S. Department of Education.

<https://nces.ed.gov/collegenavigator/?s=all&p=13.1008+13.1011+13.1007+13.1012+13.1016+13.1009+13.1004+13.1001+13.1099&l=93>. 6. National Center for Educational Statistics (2020). *The Condition of Education: Students with disabilities*. Washington DC: U.S. Department of Education. https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator_cgg.asp. 7. Wallin, W. J. E. (1938). Trends and Needs in the Training of Teachers for Special Classes for Handicapped Children. *Journal of Educational Research*, 31(7), 506-526. 8. Кабінет Міністрів України (2015). Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова від 29 квітня 2015 р. № 266. 9. Міністерство освіти і науки України (2019). Про затвердження переліку спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», за якими здійснюється формування та розміщення державного замовлення. Наказ від 17.09.2019 № 1202.

References:

1. Cooley-Nicholas, S.M. (2004). Generic special education teacher preparation. *Emotional and Behavioural Difficulties*. New York, 9, 28-40. 2. Individuals with Disability Education Act Amendments of 1997 [IDEA]. (1997). <https://www.congress.gov/105/plaws/publ17/PLAW-105publ17.pdf>. 3. Jackson, Sh. Y. (2008). Supporting beginning special education teachers of students with low incidence disabilities in urban settings. PhD's thesis, Capella University, Minneapolis. 4. National Center for Educational Statistics (2020). *Classification of Instructional Programs (CIP)*. Washington DC: U.S. Department of Education. Retrieved from <https://nces.ed.gov/ipeds/cipcode/cipdetail.aspx?y=56&cid=90449>. 5. National Center for Educational Statistics (2020). *College navigator*. Washington DC: U.S. Department of Education. <https://nces.ed.gov/collegenavigator/?s=all&p=13.1008+13.1011+13.1007+13.1012+13.1016+13.1009+13.1004+13.1001+13.1099&l=93>. 6. National Center for Educational Statistics (2020). *The Condition of Education: Students with disabilities*. Washington DC: U.S. Department of Education. https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator_cgg.asp. 7. Wallin, W. J. E. (1938). Trends and Needs in the Training of Teachers for Special Classes for Handicapped Children. *Journal of Educational Research*, 31(7), 506-526. 8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015). Perelik haluzey znan i spetsialnostey, za yakymy zdiysniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyschoyi osvity. Postanova vid 29.04.2015. [The list of fields of knowledge and specialities approved for preparation of higher education students. The Resolution dated April 29, 2015. No 266]. 9. Ministry of Education and Science of Ukraine (2019). *Pro zatverdjenia pereliky spetsialnostey pidhotovky zdobuvachiv vyschoyi osvity stupeniv bakalavra ta mahistra za spetsialnistiu 016 "Spetsialna osvita", za yakymy zdiysniuyetsia formuvannia ta rozmischennia derzhavnogo zamovlennia*. Nakaz vid 17.09.2019 № 1202. [About the statement of the list of instructional programs for preparation of applicants for bachelor's and master's degrees on specialty 016 "Special education" on which formation and placement of the state order is carried out. The Law dated September 17, 2019. No. 1202].

Шевцов А. Г., Никоненко Н. В. Компаративный анализ специализаций будущих учителей специального образования в США и в Украине.

Изучение украинской системы подготовки учителей специального образования в сравнении с аналогичным опытом в США предполагает компаративный анализ перечня специализаций и стандартов данной сферы. В результате анализа сделаны выводы о существовании определенных несоответствий в понимании ее предметного поля в разных странах, а также о необходимости внедрения соответствующих изменений в систему подготовки учителей специального и инклюзивного образования в Украине, среди которых введение государственного заказа на подготовку педагогов по унифицированной специализации 016 «Специальное образование» и расширение системы специализаций учителей специального образования: подготовка учителей для обучения учеников с эмоциональными нарушениями, с расстройствами аутистического спектра, множественными расстройствами, одаренных учеников, преподавания в инклюзивной образовательной среде и т.д.

Ключевые слова: подготовка учителей специального и инклюзивного образования, подготовка учителей специального образования в США, специализации образовательных программ, компаративистика.

Shevtsov A., Nykonenko N. Comparative Analysis of Instructional Programs for Future Special Education Teachers in the USA and in Ukraine.

The problem of providing the special education system with qualified professionals is relevant and common to the vast majority of national education systems, including Ukrainian and American ones. It is extremely important for every country to prepare educators able to interact effectively with students with special educational needs, to self-actualize in the profession, and at the same time to find jobs in the profession easily, as their qualifications meet the requirements of the labor market.

The purpose of this work is to study the specifics of defining the specializations of future special education teachers in the USA and Ukraine, comparing the experience of these countries and formulating proposals for the system

reformation.

The scientific novelty of the article is to explore the key aspects of special education teacher training, which is undergoing significant changes in the Ukrainian system of teacher education, and to compare them with the experience of similar training in the USA, which is conducted for the first time for the specified category of specialists.

A comparative analysis of the list of instructional programs and training standards developed for such specialists in the USA and Ukraine allows us to conclude that there are some discrepancies in the understanding of its subject area and the need for further changes in the system of special education teachers training in Ukraine. It should include introduction of the state funding of teacher training in the universalized instructional programs 016 "Special Education, General" as well as creation of a more extensive system of special education teachers' specializations, i.e. teaching students with emotional disturbances, with autism, with multiple disabilities, gifted and talented students, teaching in inclusive education, etc.

Keywords: special education teachers' training in Ukraine, specialization of instructional programs, special education teachers' training in the USA, educational comparative studies.